

Mg. arch. Agate Eniņa

arhitekta

Biedrību nami Rīgas pievārtē

20. gs. sākumā lielākajās provinces pilsētās parādījās jauni nami kā latviešu kulturālās svētvietas un intelektuālais patvērums zem kopīga „latvieša” zīmola. Viens no iespaidīgākajiem bija **Jelgavas Latviešu biedrības nams**, kuru uzcēla 1909. gadā pēc arhitekta Paula Epples projekta (līdz mūsdienām nav saglabājies). Biedrību nami ar ne mazāk izvērstu telpu programmu tapa Kurzemē. Izteiksmīgs nams uzcelts **Ventspils biedrībai** (celts ap 1909. gadu, iespējams arhitekts E. Bauls, atjaunošana un pārbūve – arhitektu birojs „Virtu”) un **Talsu Sadraudzīgajai biedrībai** (arhitekts Mārtiņš Nukša, 1910–1912).

Vairāki biedrību nami celti eklektisma stilistikā, piemēram, **Tukumā** (1902) un **Cēsīs** (1884–1885, 1913). **Tukuma Viesīgās biedrības nams** joprojām ir viena no pamanāmākajām un arhitektoniski greznākajām ēkām pilsētā. Nams aizņem 3500 m² lielu platību, tajā atrodas sarīkojumu zāle ar 590 skatītāju vietām, kamīnzāle un teātra zāle. Nama plānojums un fasādes risinātas tipiskā eklektisma manierē.

Daži latviešu biedrību nami Vidzemē, piemēram, **Smiltenes Zemkopības biedrības** (arhitekts A. Malvess, ap 1910, nams bojāts Otrā pasaules kara laikā un atliekas nojauktas pēc tā) un **Raunas Lauksaimniecības biedrības nams**, izcēlās ar emocionāli iespaidīgu un piesātinātu arhitektūru. Aizrauj šo ēku detaļu daiļuma vienkāršība, kas īstenota labāko nacionālā romantisma tradīciju garā.

Vairāki biedrību nami Latvijā celti pēc arhitekta Aleksandrs Vanaga (1873–1919) zīmējumiem. Līdztekus tautas būvvēstures pētījumiem, Vanags savas zināšanas papildināja ārzemēs. Arhitekts devās vairākos ceļojumos uz Somiju, apmeklēja Stokholmu, Berlīni un izbraukāja visu Itāliju. Sākot ar 1905. gadu iezīmējās jaunas vēsmas A. Vanaga darbos. Tajos tika apkopota mīlestība uz latviešu tautas tradīcijām un dzimteni, vietējo būvmateriālu skaistums, kā arī Eiropas ceļojumos gūtie iespaidi. Tika atmodināts jauns nacionālā stila sākums, ko mūsdienās dēvē par jūgendstila novirzienu – nacionālo romantismu.

Īsta arhitekta A. Vanaga radītā pērle ir **Doles Saviesīgās biedrības nams** (ap 1910). Tas bija semantiski izkopts, funkcionāli nobeigts un pauda emocionālu un filozofisku katarsi, atspoguļojot nacionālā romantisma ievirzes būtību provinces arhitektūrā. Tam bija tipisks tā laika biedrības nama funkcionālais izkārtojums – plāna dominante bija lielā sarīkojumu zāle ar skatuves daļu un nepieciešamajām palīgtelpām, ap to grupējās galvenā ieejas halle, kā arī bufetes un garderobes telpas.

Lauksaimniecības biedrības nama Kuldīgā (1908–1914) projektu A. Vanags izstrādājis, sekojot jaunākajām tendencēm būvniecības tehnoloģiju attīstībā. 1914. gadā tas apstiprināts Kurzemes guberņas valdes būvju nodaļā. Nama fasāžu arhitektūrā jaušamas gan nacionālā romantisma, gan neoklasicisma atskaņas.

Pēdējos gados pirms pirmā pasaules kara A. Vanags atgriezās pie klasiskajām vērtībām. Pie neoklasicisma var pieskaitīt viņa projektēto **Druvas Lauksaimniecības biedrības namu** (ap 1914, 1926), kā arī **Rūjienas Saviesīgās biedrības namu** (1914, 1921). Kādā Rūjienas biedrības nama ēkas apskates dokumentā norādīts, ka „pate ēka, kā arī iekšējā iekārta ļoti zolīdi un labi būvēta, izņemot atsevišķus trūkumus”. Guberņas būvvaldē apstiprinātais biedrības nama projekts kara laikā diemžēl nozaudēts.

Vairākumā gadījumu 19. un 20. gs. mijā celtie biedrību nami ar savu reizēm panaivo un rustikālo formu valodu bija izcili būvmākslas pieminekļi provinces kultūrainavā.